

DOI: 10.31648/pw.6467

MIROSLAW BANASIK

ORCID 0000-0002-9358-1240

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ZNACZENIE ODSTRASZANIA STRATEGICZNEGO DLA BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO

Importance of strategic deterrence for international security

WYRAZY KLUCZOWE: odstraszanie, bezpieczeństwo międzynarodowe, strategia, konflikt, kara, zagrożenie

KEYWORDS: Deterrence, international security, strategy, conflict, punishment, threat

ABSTRACT: The aim of the article was to clarify the essence of the strategic deterrence and to characterize the deterrent mechanisms used to shape international security. The article explains the nature of the deterrence and mechanisms to guarantee international security. It presents the genesis of deterrence and characterizes its evolution. It also indicates the need for changes in the theory and practice of deterrence. As a result of the studies, it has been established that, nowadays, thanks to the complementary use of hard and soft power, strategic deterrence has a multi-faceted character and its importance for international relations is increasing. It is closely linked to diplomacy and constitutes a mechanism, by means of which the foreign political interests of states are realized and the international security order is shaped.

1. Wstęp

Odstraszanie strategiczne ma swoją ugruntowaną pozycję w relacjach międzynarodowych, a szczególnie w rywalizacji o dominację w świecie. Mimo przeprowadzonych wielu badań fenomen odstraszania wciąż nie jest łatwy do zrozumienia i wyjaśnienia. Ogromne zainteresowanie tą formą oddziaływania międzynarodowego rozpoczęło się z początkiem zimnej wojny. W tamtych czasach jego rola w polityce międzynarodowej okazała się krytyczna. Po upadku Związku Radzieckiego wydawało się, że strategia odstraszania stała się bezużyteczna. Niektórzy nawet utrzymywali, iż Stany Zjednoczone Ameryki (USA) całkowicie zrezygnowały ze strategii odstraszania nuklearnego. Przez ostatnie 20 lat w kształtowaniu bezpieczeństwa europejskiego strategia odstraszania zastępowana była ideą zapobiegania konfliktom przy pomocy aktywności niemilitarnych. Jednak jak pokazała praktyka, takie podejście strategiczne ma wiele ograniczeń. W praktyce

nie zawsze można było uniknąć przemocy. Okazało się, że najskuteczniej można było rozwiązywać konflikty poprzez zagrożenie użycia siły militarnej lub je moderować przy pomocy innych niż militarne instrumenty oddziaływania, stosownie do przebiegu poszczególnych faz rozwoju sytuacji kryzysowej.

Ocena postzimnowojennych konfliktów wskazuje na stale malejące znaczenie siły militarnej, co wcale nie oznacza, że należy rezygnować z koncepcji odstraszenia. Brak mechanizmów odstraszących może mieć tragiczne konsekwencje dla bezpieczeństwa międzynarodowego. Potwierdzeniem tego jest pogwałcenie przez Federację Rosyjską prawa międzynarodowego i aneksja Krymu w 2014 roku. Przeprowadzone analizy wskazują, że podstawowe założenia odstraszenia wciąż pozostają niezmiennie. Jego istota polega na powstrzymaniu określonego podmiotu w relacjach międzynarodowych od robienia tego, co jest nieakceptowalne lub niedopuszczalne w świetle norm prawa międzynarodowego. Innymi słowy dąży się do zmiany zachowania strony przeciwnej poprzez groźbę poniesienia określonej kary. Sposób, w jaki zareaguje potencjalny agresor, zależy od rodzaju konfliktu i kontekstu zagrożenia. Różne są też sposoby prowadzenia odstraszenia. Istnieje duża różnorodność opcji do wyboru, nawet w przypadku zastosowania środków wojskowych, które wpływają na zmianę zachowania strony przeciwnej. Odstraszanie można stosować w celu ochrony fundamentalnych interesów państwa, prawa i porządku międzynarodowego lub kształtowania normatywnych standardów zachowania. Ostatecznym celem odstraszenia, co może wydawać się paradoksalne, jest zatrzymanie stosowania przemocy w stosunkach międzynarodowych. Na podstawie przeprowadzonych badań wstępnych ustalono, że teoria i praktyka odstraszenia z czasów zimnej wojny wciąż pozostaje aktualna i może być wykorzystywana w przyszłości, dlatego warto zastanowić się nad znaczeniem odstraszenia w zapobieganiu przyszłym wojnom. Można zatem stwierdzić, że odstraszanie w przyszłości pozostanie użytecznym instrumentem kształtowania bezpieczeństwa międzynarodowego.

W tak zidentyfikowanej sytuacji problemowej celem badań, których rezultaty przedstawiono w niniejszym artykule, było wyjaśnienie istoty odstraszenia strategicznego i scharakteryzowanie mechanizmów odstraszących stosowanych dla zapewniania bezpieczeństwa międzynarodowego. Główny problem badawczy zawarto w pytaniu: Jaką rolę w polityce i kształtowaniu bezpieczeństwa międzynarodowego pełni odstraszanie strategiczne? Główny problem badawczy poddano podziałowi i zidentyfikowano następujące problemy szczegółowe: 1) W czym wyraża się istota odstraszenia strategicznego? 2) Jaka jest geneza i jak przebiegała ewolucja odstraszenia? W procesie badawczym zastosowano ogólnometodologiczne metody poznania naukowego, które opierało się głównie na analizie i krytyce literatury oraz obserwacji pośredniej nieuczestniczącej.

2. Istota odstraszenia strategicznego

Na podstawie definicji leksykalnych można dojść do wniosku, że odstraszenie należy wiązać ze zniechęcaniem do zrobienia czegoś, ze względu na obawy co do konsekwencji (Internetowy). Odgrywa więc ono rolę prewencyjną. Z odstraszeniem nierozdzielnie związane jest wymuszanie, które ma pozytywny wydźwięk i wiąże się z wywoływaniem pożądanego zachowania po stronie podmiotu, na który oddziałujemy. Jeśli jednak niepożądane działanie już nastąpiło, to akt zapobiegania dalszemu działaniu lub zachęcanie do zmiany wcześniej podjętej decyzji jest określany jako przymus (Roberts/Hardie 2015, 4). Uogólniając, można stwierdzić, że odstraszenie odnosi się do sytuacji, w której jedna ze stron konfliktu jest zagrożona działaniami odwetowymi, jeśli druga strona (potencjalny agresor) podejmie trudne do zaakceptowania aktywności. Zarówno nieakceptowalne po stronie przeciwnej aktywności, jak i działania odwetowe mogą być podejmowane w sferze militarnej, ekonomicznej i dyplomatycznej bądź dowolnie innej. Z tak rozumianego odstraszenia wynika, że podstawową jego funkcją jest zapobieganie określonym zdarzeniom. Na przykład w sferze militarnej głównym celem odstraszenia jest niedopuszczenie do użycia sił zbrojnych, na co wskazuje André Beaufre (Beaufre 1965, 24). Można więc dojść do wniosku, że w wymiarze strategicznym teoria odstraszenia kształtuje warunki do zapobiegania wojnie (Danilovic 2017, 48). Odstraszenie może też być rozumiane jako niedopuszczenie potencjalnego agresora do skutecznego przeprowadzenia ataku poprzez zastosowanie środków defensywnych, które uniemożliwią osiągnięcie jego celów, lub poprzez zagrożenie surowymi sankcjami w przypadku pojawienia się agresji. W większości przypadków praktykuje się połączenie obydwu środków. Współcześnie odstraszenie odnosi się do relacji międzynarodowych, dlatego też słusznie zauważa Michael J. Mazarr, że odstraszenie łączy się ze światem polityki, zwykle związanej z państwami narodowymi. Pojęcie odstraszenia rozumie on jako praktykę zniechęcania lub ograniczania do podejmowania niepożądanych działań lub zmuszania do określonego zachowania strony przeciwnej, zgodnego z oczekiwaniami strony je stosującej (Mazarr 2018, 1). Również na aspekt politycznego rozwiązywania konfliktów wskazuje Paul K. Huth, który rozumie odstraszenie jako politykę przekonywania przeciwnika o groźbie militarного odwetu, którego koszty przewyższą potencjalne korzyści (Huth 1988, 15). Podobnie odstraszenie jako politykę zmierzającą do zniechęcenia określonego podmiotu państwowego do podejmowania zaplanowanego działania postrzegają Peter Roberts i Andrew Hardie (Roberts/Hardie 2015, 7). Uwzględniając przytoczone argumenty, można dojść do wniosku, że istota odstraszenia wyraża się w idei przekonania potencjalnego sprawcy, iż agresja pociągnęłaby za sobą wysokie, niemożliwe do zaakceptowania koszty, które zdecydowanie przewyższyłyby potencjalne zyski zarówno w wymiarze materialnym, jak i politycznym (Przegląd NATO).

Uwzględniając stosowane instrumenty oddziaływania, odstraszenie można postrzegać w wąskim lub szerokim sensie. Wąskie postrzeganie ograniczone jest do sił zbrojnych. W tym przypadku wyraża się strategią polegającą na zagrożeniu użycia siły militarnej dla ochrony państwa w przypadku podjęcia przez agresora wrogich działań. Siły zbrojne mogą być użyte dwójako. Po pierwsze, mogą fizycznie oddziaływać na zdolności przeciwnika i nie pozwolić na dalsze kontynuowanie walki. Po drugie, wymuszają określone zachowania poprzez oddziaływanie w wymiarze kognitywnym. Prawie wszystkie konflikty mają swoje konsekwencje w sferze świadomości i kończą się z chwilą, gdy liderzy strony przeciwnej przyznają się do porażki, zdając sobie sprawę, że kontynuacja dalszych działań nie ma sensu. Ustępstwa z kolei mają bezpośredni związek ze sferą fizyczną. Na przykład zwycięstwo może być rezultatem wycofania się wojsk, co zazwyczaj zniechęca liderów do prowadzenia dalszej walki. Najlepiej byłoby, aby konflikty były rozstrzygane bez użycia sił zbrojnych, co znacznie obniżyłoby koszty w wymiarze ludzkim i finansowym (Roberts/Hardie 2015, 7).

W szerszym sensie odstraszenie może obejmować dowolnie inne instrumenty i narzędzia będące w dyspozycji państwa i polegać na groźbie zastosowania np. sankcji ekonomicznych, dyplomatycznych lub informacyjnych. Może też ostrzegać przed ponoszeniem określonych kosztów będących konsekwencją spójnych, ukierunkowanych na agresora, odwetowych działań podejmowanych przez społeczność międzynarodową (Mazarr/Arthur 2018, 3). Od zakończenia zimnej wojny preferuje się rozwiązywanie sytuacji kryzysowych za pomocą mechanizmów oddziaływania miękkiego, unikając angażowania sił zbrojnych. Osiąganie zwycięstwa w sferze kognitywnej jest możliwe poprzez wymuszanie i odstraszenie. Jakkolwiek trudniej jest przewidywać rezultaty w porównaniu z prowadzeniem rywalizacji w sferze fizycznej. Aby z sukcesem prowadzić wymuszanie i zastraszanie, strona stosująca tego typu oddziaływanie powinna być wiarygodna, jasno demonstrować własne zamiary i posiadać odpowiednie do tego zdolności. Te aspekty są kluczowe dla utrzymania strategicznej inicjatywy. Poza tym podmiot stosujący odstraszenie powinien być kreatywny, a nie tylko reagować na strategię stosowaną przez przeciwnika (Roberts/Hardie 2015, 5).

Zarówno wąskie, jak i szerokie ujęcie odstraszenia pozostaje w zgodzie z poglądami Paula Hutha i Brucea Russeta, którzy utrzymują, że odstraszenie ma na celu odwiedzenie od zamiarów potencjalnego agresora poprzez stosowanie gróźb (Huth/Russett 1988, 30). Opiera się ono zazwyczaj na zdolnościach obronnych uniemożliwiających przeciwnikowi osiągnięcie własnych celów bądź groźbie poniesienia surowej i dotkliwej kary. Tak czy inaczej podstawowa koncepcja odstraszenia obejmuje kalkulacje opierające się na ryzyku i kosztach osiągnięcia sukcesu lub zrealizowania interesów agresora (Mazarr/Arthur 2018, 4).

Trzecie, najszersze w swojej istocie ujęcie odstraszenia bazuje na idei zniechęcania bądź ograniczania działania strony przeciwnej, co znacznie wykracza

poza kategorię zagrożeń. Efekt zapobiegania dzięki odstraszeniu może być osiągnięty głównie poprzez stosowanie negatywnych bodźców, ale nie wyklucza się też bodźców pozytywnych. Najogólniej odstraszenie polega na perswazji i przekonaniu potencjalnego agresora, że koszty lub ryzyko określonego działania znacznie przewyższają możliwe do uzyskania korzyści. Wynika z tego, iż strategia odstraszenia może obejmować podejmowanie kroków zniechęcających do agresywnego zachowania lub jego zapobiegania (Mazarr/Arthur 2018, 4).

Ciekawe, bardzo szerokie podejście do odstraszenia prezentuje Federacja Rosyjska. Definiuje bowiem odstraszenie strategiczne jako pakiet zintegrowanego i skoordynowanego działania politycznego, dyplomatycznego, ekonomicznego, ideologicznego, moralnego, duchowego, informacyjnego, technologicznego militarnego oraz innych działań podejmowanych przez państwo w celu demonstrowania gotowości liderów politycznych do symultanicznego bądź kolejnego wykorzystania wszystkich instrumentów siły narodowej do deeskalacji konfliktu i stabilizowania strategicznego środowiska bezpieczeństwa międzynarodowego (Rühle 2015). Takie zapisy stoją nieco w sprzeczności z istotą rozumienia odstraszenia w zachodniej literaturze. Inny jest też cel odstraszenia w warunkach operacyjnych. Dla przykładu w Sojuszu Północnoatlantyckim odstraszenie kreuje warunki do działania, natomiast w rosyjskiej doktrynie militarnej jest traktowane jako aktywny i elastyczny proces stosowany w sposób ciągły, w całym spektrum działań operacyjnych (Russia 2017, 23).

Biorąc pod uwagę przedstawione argumenty, można dojść do wniosku, że dzięki komplementarnemu wykorzystaniu dostępnych instrumentów oddziaływania odstraszenie ma charakter wieloaspektowy. Pozwala na realizację politycznych interesów zagranicznych państwa oraz kształtowanie międzynarodowego porządku w sferze bezpieczeństwa.

3. Geneza i ewolucja odstraszenia

Historia odstraszenia jest długa, sięga bowiem wojen peloponeskich, podczas których tę metodę oddziaływania praktykowali Ateńczycy i Spartanie. Teorię odstraszenia, której istota opierała się na groźbie ponoszenia natychmiastowej, dotkliwej i nieuchronnej kary, można prześledzić w dziełach klasycznych filozofów, takich jak Thomas Hobbes, Cesare Beccaria czy Jeremy Bentham. Sądono, że im surowsza jest kara, tym bardziej prawdopodobne to, że ludzie zaprzestaną działalności przestępczej. Tworzono zatem restrykcyjne mechanizmy prawne. Okazało się jednak, iż kara zbyt dotkliwa jest niesprawiedliwa, a niewystarczająco surowa nie powstrzymała przed popełnianiem przestępstw (Eassey/Boman 2015, 235). Teoretycy odstraszenia uważali, że jeśli kara jest nieuchronna, pewna, racjonalna i szybka w wykonaniu, to potencjalny sprawca będzie wcześniej ocenił zyski i straty, zanim

zaangażuje się w przestępstwo, co będzie powstrzymywało go przed naruszeniem prawa szczególnie wtedy, jeśli okaże się, iż strata jest większa niż prawdopodobny zysk. Klasyczni filozofowie uważali, że nieuchronność kary skuteczniej zapobiega przestępstwom aniżeli jej surowość (Eassey/Boman 2015, 235).

Odstraszanie w strategii militarnej znane było od wieków i wiązało się w praktyce z wymuszaniem. Funkcjonowało również w dyplomacji. Dyplomacja oparta na wymuszaniu łączyła techniki odstraszania z narzucaniem stronie przeciwnej określonych aktywności, zgodnych z wolą oddziałującego (Roberts/Hardie 2015, 4). Pierwsze opracowania teoretyczne dotyczące współczesnych koncepcji odstraszania, stosowanych do dziś, powstały w latach 40. minionego wieku. Za ojca teorii odstraszania uważany jest ekonomista Thomas Schelling, który rozumiał znaczenie negocjacji i możliwość ich zastosowania w strategii wojskowej. Uważał, że państwa o większej sile militarnej mogą ignorować mniejsze z tego względu, iż te pozbawione siły nie mogą zadawać znacznych strat (Schelling 1981). Argumenty T. Schellinga były zasadne w przypadku negocjacji z racjonalnie funkcjonującymi państwami. Jednak w asymetrycznej wojnie z pozornie irracjonalnymi podmiotami niepaństwowymi wymaga się czegoś więcej niż tylko przytłaczającej siły militarnej (Roberts/Hardie 2015, 3).

Myślenie o odstraszaniu jako mechanizmie stosowanym przez podmioty państwowe w celu przeciwdziałania zagrożeniom dla bezpieczeństwa międzynarodowego jest silnie powiązane z wynalezieniem i rozwojem broni jądrowej oraz z dwubiegunowym porządkiem świata, w którym Stany Zjednoczone i Związek Radziecki utrzymywały niepokój oparty na wzajemnym niszczeniu. W tamtych czasach wzajemne współistnienie opierało się na strategii uderzenia odwetowego (Putten/Meijnders 2015, 9), a odstraszanie stało się kluczowe dla zapewnienia bezpieczeństwa międzynarodowego. Jednak nie działało ono automatycznie, jak mogłoby się z pozoru wydawać. Po użyciu broni jądrowej przeciwko Japonii w sierpniu 1945 roku przez kilka lat obserwowano tendencję do postrzegania broni atomowej jako superbomby oraz jako sposób na poszerzenie i wzmocnienie istniejącej doktryny strategicznej sił powietrznych USA (Cornish 2017, 14). Uważano, że za pomocą broni jądrowej można szybciej i taniej osiągać cele strategiczne w rywalizacji międzynarodowej, a szczególnie zrekompensować zdolności konwencjonalne Związku Radzieckiego, co w dłuższej perspektywie doprowadziło do demobilizacji państw europejskich.

Politolog Robert Jervis w rozważaniach dotyczących ewolucji myślenia o bezpieczeństwie międzynarodowym zidentyfikował trzy fale teorii odstraszania (Jervis 1979, 289-324). Pierwsza rozpoczęła się natychmiast po II wojnie światowej, kiedy stratedzy tacy jak Bernard Brodie doszli do wniosku, że wynalazek bomby atomowej miał fundamentalne znaczenie dla zmiany charakteru wojny. Nowa broń zdaniem B. Brodiego wywołała rewolucję w wymiarze strategicznym, gdyż wcześniej chodziło o wygrywanie wojen, natomiast teraz celem nadrzędnym stało

się im zapobieganie. Jego logika opierała się na tym, iż pokonanie przeciwnika poprzez jego całkowite unicestwienie przy pomocy broni jądrowej praktycznie nie miało żadnego sensu. Wypływa z tego taki wniosek, że w sytuacji dysponowania przez przeciwnika bronią masowego rażenia określone państwo nie może zapewnić sobie bezpieczeństwa przy użyciu broni konwencjonalnej, nawet w przypadku posiadania znacznej przewagi (Putten/ Meijnders 2015, 9).

Druga fala teorii odstraszenia pojawiła się w latach 50. i 60. XX wieku. W tamtych czasach zastanawiano się, w jaki sposób zapobiec pierwszemu uderzeniu jądrowemu ze strony Związku Radzieckiego. W 1958 roku Albert Wohlstetter ostrzegał, że zbyt mały potencjał jądrowy może być niewystarczający dla odstraszenia. Uważał, iż powstrzymanie ataku jest możliwe tylko w przypadku posiadania zdolności do wykonania uderzenia odwetowego (Wohlstetter 1958, 3). Strategiczna koncepcja odstraszenia nuklearnego została rozwinięta dzięki wykorzystaniu teorii gier. T. Schelling na podstawie przeprowadzonych analiz wykazał, że prawdopodobieństwo konfliktu zależy od szerszych zamiarów stron i lęku przed pierwszym uderzeniem. Teoretycy drugiej fali postulowali wzmocnienie idei odstraszenia ogólnego poprzez deklarowanie lojalności mocarstwa atomowego wobec państw sojuszniczych, rozmieszczenie na ich terytorium wojsk i przekonanie potencjalnych przeciwników o automatyczności wykonania uderzenia odwetowego (Jordan 2015, 8). Taka perspektywa strategiczna skłaniała do przekonania, że zagrożenie odwetem staje się jednocześnie szansą na pokój (Shelling 1981, 188-189). Teoria gier była istotną częścią projektowania strategii odstraszenia. W swojej istocie jednak stała się nieprzewidywalna i trudna do zastosowania w praktyce. W rzeczywistości tę metodę można stosować jedynie w przypadku konfliktu między dwoma aktorami posiadającymi porównywalne zdolności. Jednak w konflikcie asymetrycznym nie sprawdza się, bowiem jedna ze stron nie ma nic do stracenia i jest skłonna do ponoszenia większego ryzyka (Roberts/Hardie 2015, 4).

Początek lat 70. zaowocował poszukiwaniem dowodów na potwierdzenie lub odrzucenie teorii odstraszenia drugiej fali. Dzieło na temat roli odstraszenia w polityce zagranicznej Alexandra George i Roberta Smoke (George/Smoke 1974) stanowiło główny punkt zwrotny, inaugurując to, co R. Jervis nazwał trzecią falą w teorii odstraszenia. Autorzy książki dokonali przeglądu historycznych przypadków dotyczących niepowodzeń odstraszenia konwencjonalnego. Na tej podstawie doszli do wniosku, że odstraszenie może zawieść z wielu powodów, w tym m.in. dlatego iż państwa nie zawsze działają na poziomie racjonalności przyjmowanej w istniejących teoriach odstraszenia (Knopf 2008, 31). Historyczne analizy pokazały również, że racjonalna teoria odstraszenia ignorowała czynniki krytyczne, które mogły wpływać na sukces lub porażkę odstraszenia. Zaliczyć do nich można ryzyko związane z wariantowym działaniem agresora, stosowanie gróźb bez uwzględniania nagród, wpływ wewnętrznej polityki na podejmowane decyzje dotyczące odstraszenia. Wyniki empiryczne udowodniły, że w teorii trzeciej fali

analityczny wysiłek koncentrowano na procesie podejmowania decyzji przez przeciwnika, w przeciwieństwie do drugiej fali, gdzie skupiano się na wiarygodności stosowanych gróźb i ewentualnej kary ze strony broniących się (Knopf 2008, 33). Ponadto odstraszenie drugiej fali zostało uznane za zbyt apolityczne. Myśliciele trzeciej fali byli zdania, że odstraszenie należy rozpatrywać w kontekście politycznym i geopolitycznym. Według nich zbyt mało uwagi poświęcano procesowi kompromisu, podczas gdy większość konfliktów kończyła się, gdy zaangażowane strony zgadzały się na wspólne, ostateczne ustalenia (Putten/ Meijnders 2015, 10).

Uogólniając, można przyjąć, że odstraszenie czasów zimnej wojny charakteryzowało się następującymi cechami. Po pierwsze, supermocarstwa miały w swoim arsenale o wiele więcej niszczycielskiej broni niż było to konieczne. Niepowodzenie odstraszenia mogło więc okazać się katastrofalne. Po drugie, broń jądrową utrzymywano w wysokim stopniu gotowości bojowej. Po trzecie, odstraszenie w celu zniechęcenia do przeprowadzenia ataku konwencjonalnego bardziej opierało się na zagrożeniach związanych z uderzeniem odwetowym niż na zdolnościach obronnych. Mimo to utrzymywano wysoką liczbę sił zbrojnych gotowych do odparcia uderzenia konwencjonalnego. Po czwarte, mimo utrzymującego się wysokiego poziomu niepewności i występowania napięć bezpieczeństwo międzynarodowe i stabilizowanie sytuacji kryzysowych było zapewniane poprzez jednostronne lub kolektywne działania łagodzące (Morgan 2012, 85-107).

W rezultacie przeprowadzonych badań nad odstraszeniem Jeffrey W. Knopf doszedł do wniosku, że korzenie czwartej fali teorii odstraszenia tkwią w upadku Związku Radzieckiego (Knopf 2010, 1-33). W połowie lat 90. zaczęły pojawiać się studia koncentrujące się na postzimnowojennym odstraszeniu. Po uderzeniu na World Trade Centre w 2001 roku rodziło się coraz więcej pytań i wątpliwości dotyczących odstraszenia terroryzmu i państw tzw. zbójceckich, aspirujących do podmiotów posiadających broń nuklearną. W tej sytuacji teoria odstraszenia czwartej fali musiała być skoncentrowana na zagrożeniach asymetrycznych (Rai 2017, 92) i dostosowana do specyficznych zagrożeń (Putten/Meijnders 2015, 10). Największe znaczenie dla powstrzymania terroryzmu uzyskały trzy możliwe idee. Pierwsza polegała na wywieraniu presji na państwa trzecie, które wspierają terroryzm. W drugiej stosowano strategię odmowy mającą na celu zniechęcić potencjalnych terrorystów i utrzymać w przekonaniu, że ich wysiłki spełzną na niczym, a poniesione koszty znacznie przewyższą korzyści. Trzecia, najbardziej nowatorska idea, polegała na podważaniu argumentów terrorystów do stosowania przemocy, co oznaczało odstraszenie przez narzucenie własnej narracji i delegitymizację terroryzmu (Rai 2017, 92).

Skuteczność nowoczesnej strategii odstraszenia została w kilku ostatnich latach podważona przez działania podmiotów, które wykorzystywały postęp technologiczny i łatwy dostęp do broni precyzyjnego rażenia oraz umiejętnie wykorzystywały możliwości, jakie daje cyberprzestrzeń. Dla przykładu rosyjskie zdolności do ingerencji

elektronicznej w wyborach w 2016 roku w USA stwarza wrażenie, że strategia odstraszenia nie zapewnia wymaganego poziomu bezpieczeństwa międzynarodowego (Prior 2018). Skuteczna reakcja na pojawiające się nowe zagrożenia, a szczególnie te związane z prowadzeniem tzw. wojny w szarej strefie¹, skłania do tworzenia nowej, piątej fali koncepcji odstraszenia.

4. Wnioski

Odstraszenie jest wielowymiarowym mechanizmem skutecznie stosowanym w różnego rodzaju konfliktach. Jego istota wyraża się w umiejętnym wykorzystaniu gróźb i unikania niekorzystnych sytuacji w celu osiągnięcia określonych korzyści. Jest formą politycznej presji stosowaną w wymiarze ekonomicznym, społecznym, prawnym i militarnym. Przeprowadzone analizy skłaniają do przekonania, że odstraszenia nie można ograniczać do sfery militarnej, jak błędnie to czyniono w czasach zimnej wojny. Dzięki komplementarnemu wykorzystaniu instrumentów tzw. twardego i miękkiego oddziaływania odstraszenie ma wieloaspektowy charakter i coraz większe znaczenie dla relacji międzynarodowych. W tym sensie jest ściśle związane z dyplomacją i stanowi mechanizm, za pomocą którego realizowane są polityczne interesy zagraniczne państw oraz kształtowany jest międzynarodowy porządek w sferze bezpieczeństwa.

Odstraszenia nie można skutecznie stosować bez jasnego sprecyzowania tego, co określony podmiot w relacjach międzynarodowych chce osiągnąć i w jaki sposób chce przeciwstawić się zagrożeniom lub rozwiązać sytuację kryzysową. Odstraszenie jest narzędziem stosowanym w relacjach międzynarodowych, ale jego skuteczność jest wprost uzależniona od posiadanej siły militarnej. Środki odstraszenia są wykorzystywane dla utrzymania pokoju, ale powinny odpowiadać konkretnej sytuacji kryzysowej. Dotyczy to szczególnie odstraszenia nuklearnego, które legitymizuje stopniowe zastosowanie siły w polityce. Oznacza to, iż siła nuklearna może być szeroko wykorzystywana zarówno w sferze politycznej,

¹ Termin wojny w szarej strefie oznacza też celowe, wielowymiarowe oddziaływanie państwa poniżej granicy agresywnego użycia sił zbrojnych. W tego typu konfliktach, w opinii Franka Hoffmana, stosuje się w sposób zintegrowany szereg narodowych i regionalnych instrumentów oddziaływania i dzięki dwuznacznościom, operując poniżej progu otwartego konfliktu, osiąga się specyficzne cele strategiczne. Dla zwiększenia skuteczności oddziaływania siły militarnej, stosuje się pododdziały zastępcze bez wyraźnych oznak przynależności państwowej, co uniemożliwia ich zdemaskowanie (Hoffman 2016, 26). Nieco inaczej wojnę w szarej strefie pojmuje Phillip Kapusta. Jego definicja odnosząca się do wyzwań wynikających z szarej strefy jest bardziej ogólna i obejmuje również podmioty niepaństwowe. W rozumieniu P. Kapusty szara strefa obejmuje konkurencyjne oddziaływania pomiędzy państwami i w ich granicach oraz aktorów niepaństwowych zawierające się między dwoistością wojny a pokojem. Ta dwoistość jest przyczyną dwuznaczności. Dwuznaczności wynikają z charakteru konfliktu, braku pewności co do zaangażowanych aktorów, niepewności polityki i aspektów uregulowań prawnych (Kapusta 2015, 20).

jak i militarnej w celu utrzymania porządku międzynarodowego opierającego się na normach, zasadach i standardach politycznego zachowania, wypracowanego przez organizację bezpieczeństwa zbiorowego. Oznacza to również, że środki militarne muszą być stosowane zgodnie z zasadami postępowania określonymi w Karcie Narodów Zjednoczonych.

W czasach zimnej wojny odstraszenie nuklearne potwierdziło swoją skuteczność. W świecie dwubiegunowym zapobiegło groźbie wybuchu wojny globalnej, mimo iż niełatwo dało się je zastosować, jak w przypadku konfliktu koreańskiego, wietnamskiego czy kubańskiego. Koniec zimnej wojny pozornie mógł wskazywać na to, że odstraszenie nuklearne może być już niepotrzebne, ale perspektywa rozprze-strzenia broni skutkujących masowymi konsekwencjami i pozyskiwania jej przez państwa sponsorujące terroryzm zmieniła ten optymizm w obawy. Czwarta fala teorii odstraszenia nie bazowała już na zagrożeniu odwetem nuklearnym. Zamiast tego nowego znaczenia nabrało odstraszenie przez odmowę. Wciąż jednocześnie aktualne pozostawało odstraszenie przez karę.

Doświadczenia ostatnich pięciu lat wskazują, iż rola odstraszenia strategicznego, we współczesnych stosunkach międzynarodowych, powinna być postrzegana zarówno w realistycznej, jak i normatywnej perspektywie. W świecie daje się zauważyć trend kształtowania strategii odstraszenia opierającej się na stosowaniu różnorodnych środków niemilitarnych zintegrowanych z bronią nuklearną. Dla przykładu w Federacji Rosyjskiej odstraszenie niemilitarne jest integrowane ze strategiczną i niestrategiczną bronią nuklearną, bronią precyzyjnego rażenia oraz ze zdolnościami uniemożliwiającymi dostęp do określonego terytorium. Niekiedy też jest stosowana kombinacja odstraszenia niemilitarnego i ukryte odstraszenie militarne. Taka szeroka gama komponentów pozwala na destabilizowanie sytuacji międzynarodowej i osiągnięcie strategicznych korzyści Kremla (Kühn 2018, 35).

Obecnie odstraszenie ma szersze i głębsze znaczenie niż w przeszłości, zmieniają się też rola i funkcje odstraszenia strategicznego. Jednocześnie jest ono pod większą presją związaną z nowymi wyzwaniem i zagrożeniami. Ze względu na rozwój technologiczny, polityczny i kulturowy odstraszenie powinno być dostosowane do złożonego środowiska bezpieczeństwa międzynarodowego i uwzględniać zarówno przestrzeń kosmiczną, jak i cyberprzestrzeń. Wnioski z przeprowadzonych badań wskazują, że nie tylko teoria, lecz także praktyka odstraszenia są wciąż niepełne i zachodzi konieczność dostosowania ich do potrzeb współczesnego bezpieczeństwa międzynarodowego.

Bibliografia

- BEAUFRE, A. (1965), *Deterrence and Strategy*. New York.
- CORNISH, P. (2017), *Integrated Deterrence: NATO's 'First Reset' Strategy*. In: <https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2017/07/GNAI-Integratted-Deterrrence.pdf> [access: 29 XII 2018].
- DANILOVIC, V. (2017), *When the Stakes Are High. Deterrence and Conflict among Major Powers*. University of Michigan. In: <https://www.press.umich.edu/pdf/0472112872-ch3.pdf> [access: 25 XII 2018].
- EASSEY, J. M./BOMAN, J. H. (2015), *Deterrence Theory*. In: <https://marisluste.files.wordpress.com/2010/11/deterrence-theory.pdf> [access: 05 I 2019].
- HOFFMAN, F. (2016), *The Contemporary Spectrum of Conflict: Protracted, Gray Zone, Ambiguous, and Hybrid Modes of War*. In: https://s3.amazonaws.com/ims-2016/PDF/2016_Index_of_US_Military_Strength_ESSAY_S_HOFFMAN.pdf [access: 16 II 2016].
- HUTH, P./RUSSETT, B. (1988), *Deterrence Failure and Crisis Escalation*. In: *International Studies Quarterly*. 32 (1). In: <https://academic.oup.com/isq/article-abstract/32/1/29/1813705?redirected-From=fulltext> [access: 28 XII 2018].
- HUTH, P. K. (1988), *Extended Deterrence and the Prevention of War*. New Haven.
- Internetowy słownik (2018), *Internetowy słownik języka angielskiego*. W: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/deter> [dostęp: 25 XII 2018].
- Internetowy słownik (2019), *Internetowy słownik języka polskiego*. W: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/odstraszanie.html> [dostęp: 16 I 2019].
- JERVIS, R. (1979), *Deterrence Theory Revisited*. In: *World Politics*. 31 (2). URL: https://www.researchgate.net/publication/259380734_Deterrence_Theory_Revisited [access: 29 XII 2018].
- KAPUSTA, P. (2015), *The Gray Zone*. In: *Special Warfare*. 28 (4). URL: <http://www.soc.mil/swcs/SWmag/archive/SW2804/October%202015%20Special%20Warfare.pdf> [access: 16 II 2016].
- KNOPF, J. (2008), *Three Items in One: Deterrence as Concept, Research Program and Political Issue*. In: https://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/58532/isa08_proceeding_251419.pdf?sequence=1&isAllowed=y [access: 29 XII 2018].
- KNOPF, J. W. (2010), *The Fourth Wave in Deterrence Research*. In: *Contemporary Security Policy*. 31 (1). In: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13523261003640819?needAccess=true> [access: 09 XII 2018].
- KÜHN, U. (2018), *Preventing Escalation in the Baltics*, Carnegie Endowment for International Peace. Washington.
- MAZARR, M. J. (2018), *Understanding Deterrence*. Santa Monica.
- MAZARR, M. J./ARTHUR, C. (2018), *What Deters and Why. Exploring Requirements for Effective Deterrence of Interstate Aggression*. Santa Monica.
- MORGAN, P. M. (2012), *The State of Deterrence in International Politics Today*. In: *Contemporary Security Policy*. 33 (1). URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13523260.2012.659589> [access: 29 XII 2018].
- PRIOR, T. (2018), *Resilience: The Fifth Wave in the Evolution of Deterrence*. In: <http://www.css.ethz.ch/en/services/digital-library/articles/article.html/41604a30-ae23-44c6-94d4-8cf05e-316a6c/pdf> [access: 29 XII 2018].
- Przegląd (2018), *Przegląd NATO*. In: <https://www.nato.int/docu/review/2016/also-in-2016/nato-deterrence-defence-alliance/PL/index.htm> [access: 28 XII 2018].
- RAI, S. B. (2017), *Fourth Wave of Deterrence: Revisiting Application in the Age of Nuclear Terrorism*. New Delhi.
- ROBERTS, P./HARDIE, A. (2015), *The Validity of Deterrence in the Twenty-First Century*. In: https://rusi.org/sites/default/files/201508_op_the_validity_of_deterrence.pdf [access: 29 VIII 2019].

- RÜHLE, M. (2015), Deterrence: what it can (and cannot) do. In: NATO Review. URL: <https://www.nato.int/docu/review/2015/Also-in-2015/deterrence-russia-military/EN/index.htm> [access: 14 III 2018].
- Russia Military Power (2017), Russia Military Power. Building a Military to Support Great Power Aspirations. Defense Intelligence Agency. Washington.
- SHELLING, T. C. (1981), The Strategy of Conflict. Cambridge.
- VAN DER PUTTEN, F-P./MEIJNDERS, M. (2015), Deterrence as a security concept against non-traditional threats. Hague.
- WOHLSTETTER, A. (1958), The Delicate Balance of Terror. Santa Monica.